هۆپێر پێشەنگی شێوەکارە ڕیالیزمەکانی ئەمەریکا

ئا: نەرمین محەمەد

هۆپێر یەک لە نیگارکێشە پێشەنگەکانی قوتابخانەی ریالیزمی بوو لە هونەری نوێی ئەمەریکی، لەگەڵ ئەوەی بەردەوام خۆی دوورە پەرێز راگرتبوو، بەڵام دەیزانی چۆن چۆنی دوورە پەرێزی بکات بە ناوەڕۆکی نیگار. هەندێک لە رەخنەگران بە"دی شێریکۆ"ی هونەرمەندی گەورەی میتافیزیکی دەچوێنن، بەڵام لەبەر ئەوەی پشتی بە سروشت و رووداوەکان بەستبوو، بۆیە دیمەنەکانی هۆپێر زیاتر روون و ناسراو و پەیوەندیدار تربوون بە ژیانی رۆژانە، زیاتر ناوبانگیشی بەوە دەرکردبوو کە وێنەی خەڵکی لە شوێنە گشتیەکانی وەک ناو نووسینگە و شەمەندەفەرو میوانخانە و سەر رێگابکێشێ، کە بەگشتی ساکار و پڕن لە سۆز.

ئێدوار هۆپێر رۆژی تەمموزی ساڵی 1882 لە بازرگانێکی شاری"نیاک"ی نزیک رووباری هدسۆنی سەربەشاری نیۆیورک هاتۆتە دونیا، هەر لە منداڵیەوە حەز و بەهرەی نیگارکێشانی لێ بەدیار دەکەوێت لەساڵی 1899 بڕیار دەدات رێگای هونەر بگرێتە بەر، بەڵام باوکی زۆری لەگەڵ کرد تاڕازیبێت وەک خۆی بیر لە بازرگانی کردن بکاتەوە، بەو بڕوایەی کە داهاتووی ئەم جۆرە پیشەیە مسۆگەر ترە. بۆ ساڵی دواتر دەچێتە قوتابخانەی هونەری نیۆیۆرک کە لەوێدا مامۆستا"ولیەم میریس شیر 1849-1916"ی شوێن کەوتووی سارجنت کاری دەکرد، ئەمەو لەسەر دەستی"رۆبەرت هنری 1869-1929"ش کە یەکێک بوو لە باوکەکانی ریالیزمی ئەمەریکی دەخوێنێ و وەهاش پێی کاریگەر دەبێت کە دواتر بڵێت: رۆبەرت هنری لە هەموو کەس زیاتر کاری تێکردووم، دواتر وەک زۆربەی هونەرمەندانی ئەوبەری ئەتلەسی حەزی گەشت کردن بۆ فەرەنسا دەکەوێتە کەڵکەڵەی، تاکو لەوێ هەم هونەر بخوێنێ و هەمیش ئاشنای شاکارەکانی ناوداران بێت. ئەوە بۆ ساڵی 1906 دەگاتە پاریس، پاش بەسەربردنی چەند مانگێک لەم شارە گەشت بۆ شارەکانی دیکەی وەک لەندەن و ئەمستردام و برۆکسێل دەکات هەر کە تابلۆی"پاسەوانی شەوانە"ی رامبرانتیش لە مۆزەخانەی"رجگس"ی ئەمستردام دەبینێت یەکجار سەرسام دەبێت. لەگەڵ ئەوەی ئەو ماوەیەی پاریسی بەخۆشی بەسەربرد، بەڵام راشکاوانە دەیگوت:"لەرووی هونەریەوە پاریس هیچ یارمەتیەکی وەهای پێشکەش نەکردم." لەساڵی 1910 دەگەڕێتەوە ئەمەریکا و لەشاری نیۆیۆرک نیشتەجێ دەبێت، ئینجا هێندەی پێناچێت و بەمەبەستی نزیک بوونەوە لەرەوتە نوێخوازەکان جارێکی دیکە روو لە ئەوروپا دەکاتەوە و ئەمجارەش سەردانی چەندان وڵات دەکات، کە دەگەڕێتەوەش زۆر لە یادگاریەکانی ئەوروپا دەکاتە تابلۆ، یەکێک لەمانە تابلۆی"سوارپلۆ"ی ناوبوو، کە لەساڵی 1914 کێشای، بەڵام کە بۆ ساڵی دواتر لە پێشانگا هەڵیواسی سەرکەوتنێکی وەهای بەدەست نەهێنا، بۆیە ناچار بوو بیر لەوەبکاتەوە دونیای ئەمەریکی بکات بە ناوەڕۆکی تابلۆکانی، ئەوەبوو چەندان تابلۆی سەرکەوتووانەی کێشا لەوانە:"پردی مانهاتن"، "خۆری بەیانی"، برۆکلین" لەساڵی 1920 هۆپێر یەکەم پێشانگای تایبەتی خۆی لەیانەی ویتنی دەکاتەوە، بۆ ساڵی 1923ش کە خاتوو"جۆنیفسن"ی هاوڕێی سەردەمی قوتابخانە دەهێنێ، ماوەیەکی خۆش و پڕ بەرهەم بەسەر دەبات، بۆ ماوەیەکی درێژیش ئەم دەکات بە مۆدیلی کارەکانی، لەساڵی 1924 دووەم پێشانگای تایبەتی لە هۆڵی رپینی نیۆیۆرک دەکاتەوە کە لەماوەیەکی کورت هەموو بەرهەمەکانی ناوی دەفرۆشێت بۆ ساڵی دواتریش تەواوترین تابلۆی بەناوی"خانویەک لەتەک هێڵی شەمەندەفەر" دەکێشی، کە لەساڵی 1930 ستیڤن کلارکی ملیۆنێر ئەم تابلۆیە بە مۆزەخانەی هونەری نوێ دەبەخشێ، ئەمەو هەر لەوساڵەشدا تابلۆی"بەیانی رۆژی یەکشەممە"بە مۆزەخانەی ناوبراو دەفرۆشێ. دواتر لەگەڵ تێپەڕبوونی رۆژگار بابەتی وەهای دۆزیەوە کە تێگەیشتن لە ناوەڕۆکەکانیان گران بوو، تا دەبێت بە شاعیرێکی نیگارکێش بۆ کێشانی ئاسمانی ئەمەریکی، هەروەک لە تابلۆکانی"رووناکی بەخشەکان" و "وێنەیەک دەربارەی نیوئوکلەند" و"وێستگەی گاز" دەبینرێت. کاتێک کە رێبازی دەربڕین خوازی ئەبستراکیتیش بەدیار دەکەوێت هۆپێر زۆر خەمبار دەبێت و بەتەواویش دادەبرێت تا لەرۆژی 15ی مایسی ساڵی 1967 گۆشەگیرانە دەمرێت لەدوای خۆشی ناوبانگی زیاتر بڵاودەبێتەوە و تابلۆکانیشی بە نرخی بەرز دەفرۆشرێت.

لەگەڵ ئەوەی زیاتر لەبەرهەمەکانی ئێدوار هۆپێر رووخسارەکانی ریالیزمی زاڵن، بەڵام هێماگەریشی بەکارهێنا، کارەکانی بەشانۆگەریەکانی ئیپسن دەچێت، بەگشتیش تابلۆی بەهێڵی ئەندازەیی و رەنگاوڕەنگی و بۆشایی گەورە دەکێشا کە بەردەوام مرۆڤ لەبەشی پێشەوەی بۆشایەکان دەبینرێن، لە هەندێکیشیان مرۆڤ لەناوەندی بۆشایەکەدا دەبینرێت، هەروەک لە تابلۆکانی"بەیانی رۆژی یەکشەممە" و"بەیانی کارۆلینا" دەبینرێت، کە لەمەی دووەمیان ئافرەتێکی زنجی لەناوەڕاستی تابلۆیەکی گەورە دەبینرێت.

سەرچاوە:

www.motheer.net
www.altshkeely.com
www.alhijawi.com

شنەبای ئێوارانی شیعرەکانی پەشێو

ناسح حسین سلێمان

جاران و ئێستا
جاران.. شیعر،
بە تەماشای کە پکە شاخێک،
وەکو کانی، لە پەنجەکانم دەردەبوو.
جارن.. شیعر،
کە داخ دەکرام،
وەکو زیڕەی کۆرپەلەیەک
لە بێدەنگی شەو بەردەبوو
جاران.. شیعر،
دوای ماچێکی کۆڵانی تار،
وەکو گزنگ،
بەهەموو دنیا وەردەبوو.
ئێستا.. شیعر،
شنە شنی بە ئاستەمی
ترووسکەی ئەو لای تونێلە
ئێستا... شیعر،
لایە لایەی خەواندنی
بلێسەو برووسکە و پێلە
هەلاجێکە، ژین و مەرگ پەڕەدەکا:
هەم بۆ بێشکە دەسرازەیە،
هەم ڤانەگیای دەوری کێلە

پەشێو و تەنگژەکانی ئەدەبی ئەمڕۆ:

ئەگەرهەردوو یەکەی"مێژوویی و لوژیکی" یەکێک بن لە پرینسیپەکانی میتۆدی زانستی"النهج العلمی" وکارل پۆپەر"ورۆ" بکاتە لوژیکی زانست، ئەوا نەک هەر زانست، بەڵکو ئەدەب و کۆمەڵگاش ریالەتەکانیان دەکەونە ناو چەندەها تەنگژەی ئاڵۆزکە زۆرکێشە وگرفتی گەورە و مەزن بۆ کۆمەڵگای مرۆڤایەتی دەنێتەوە و بەشێوەیەکی درێژخایەن کاریگەرییەکانی خۆی نیشان دەدات و چەندها لک و پۆپی دیکەی لێدەبێتەوە، جاران ئامانجی فەلسەفە شادی و بەختەوەری بوو، ئەمە گەورەترین ئەرک و پیرۆزترین کاری فەلسەفە بوو، چونکە فەلسەفە بەرهەمی بیری مرۆڤایەتی بوو، مرۆڤی بەرێ بەچاوێکی تر سەیری فەلسەفەی دەکرد، هەر ئەوەندەی لەلا پەسەند بووکە بەرژەوەندی نەکەوتبووە ناو بیرکردنەوە و هزر و بیری فەلسەفییانە، بەڵام پاش ئەوەی وڵاتانی سەنتەر، وڵاتانی دایک، وڵاتانی رۆژئاوا، وڵاتانی باشوور، تەواو لەچەمکی بەرژەوەندی گەیشتن و توانیان چوارچێوەیەکی نوێی بۆ دارێژن، ئەوکاتە فەلسەفەش سنوورە سروشتییەکەی بەزاند و بەجۆرێکی تر هزر و بیری پێکرایەوە و"شادی" کردە بارێک"حاڵەت" نەک ئامانج، هزری پراگماتی کەوتە ناو فەلسەفەو بیرکردنەوە و هزر و بیری تەواوی دامەزراوە مرۆییە جیهانییەکان بەمشێوەیە فەلسەفە لەرەوتی بنەڕەتی خۆی لایدا و تووشی تەنگژەیەکی ریالەتییانە بوو، لەهەمان کاتدا ریالەتیشی لە تایبەتمەندییە مێژوویی و کۆمەلایەتییەکەی خۆی دابڕی و پێکهاتە رۆشنبیرییەکەی ریالەتیشی خستە ناو تەنگژەیەکی سەرەکییەوە میساگۆرسییەکان ئاوا لە"بوون" تێگەیشتبوون کە دەیانگووت"بوونەوەران هەمیشە لە گۆڕاندان، بەڵام ئەم گۆڕاوانە دەکەونە ژێر چەندەها تیۆر یان چەندەها یاسای ماتماتیکی نەگۆڕ" کەچی زانایانی ئەمڕۆ، زانایانی فیزیای نوێ دەیانەوێ جیهان لەیەک تیۆر کۆبکەنەوە، نەک چەندەها تیۆرێک یان چەندەها یاسای ماتماتیکی نەگۆڕ، ئەگەر ئەم زانایانە بتوانن"تیۆرێک بۆ هەموو شتێک" ئەم تیۆرە پراکتیک بکەن، ئەدی ئەوکاتەی چی بۆ ئەدەب دەمێنێتەوە؟!

ئەمە"ئەم پرسیارە" خاڵێکی پڕ بایەخی دەسپێکی تەنگژەی ئەدەبی هەموو جیهانە و خەریکە بتوانێت وەکو دیاردەیەکی بەرچاوی لێبێت و ئەدەب بێبایەخ بکات، خاڵی دووەم، تەنگژەیەکی ترە لەناو چەمکی"پێشکەوتن" و"گۆڕان"وە سەرهەڵدەدات، وەکو لەبەشی یەکەمی ئەم لێکۆڵینەوەیەدا باسی ئەم چەمکە کراوە کە چەمکی"پێشکەوتن" و"گۆران" چەمکێکی نەگۆڕ و نەلڤە، بەڵام یۆرۆ سێنترالیزم بەپێی"وێناکردنێکی سنووردا و دەستنیشانکراو" سەیری بزاڤی مێژوویی جیهان دەکات، هی ئێستا و دوارۆژ ئەمەش بەهۆی ئەم هێماو ئاماژانەی کە ئەوان دەستنیشانیان کردوون و"هەر پێشکەوتن و گۆڕانێکیش کە پێچەوانەی ئەم ڕاو و بۆچوونە بێت ئەوا بە لادان یان گەڕانەوە یانیش بە پاشکەوتن دادەنرێت".

بەڵام بەگەڕانەوە بۆ چەند راستییەکی مێژوویی کە ئەوە دەسەلمێنێ ئەم بیرکردنەوەیە ئەوەندە ناخایەنێت و کۆتایی پێدێت و ریالەتێکی وەها دێتە بەردەم مرۆڤایەتی کە رێڕەوی سروشتی پێشکەوتن ناچارت دەکات دەست لەم تیۆرو شتی سەپێنراو هەڵبگریت، چونکە تەنیا شتێک کە لەگەردووندا نەگۆڕ و نەلڤ بێت ئەوا"گۆڕانی بەردەوام"ە، واتە چەمکی"گۆڕان" چەمکێکی نەگۆڕەو هەر دەستکاری کردنێکی شتێکی کاتییە. لە دەرەنجامی ئەم دوو تەنگژەیەدا چەندەها تەنگژەی تر سەرهەڵدەدەن کە زۆر دیاردەی سەیر لەناو ئەدەبدا دروست دەکەن و کۆمەڵگای مرۆڤایەتی، راستەوخۆ و ناراستەوخۆ دەکەونە ژێر کاریگەریی ئەنجامە نێگەتیڤەکانی. لە هەردوو قۆناغی مۆدێرنزم و پۆست مۆدێرنیزمی جیهانی، ئەم تەنگژانە رۆژ بەرۆژ روو لە پتربوون، بەتایبەتی لەوڵاتانی دایک، وڵاتانی سەنتەر، کەچی ئەم تەنگژانەو چەندەها کاریگەریی نێگەتیڤیانەی تر دەکەونە سەر باڵی وڵاتانی دەوروبەر، وڵاتانی شوێنکەوتە، چونکە وڵاتانی شوێنکەوتە هەمیشە شوێنکەوتەبوون و هیچی تر نا، دەنا ئەدەبی مۆدێرنزم، دەرئەنجامی قۆناغی مۆدێرنزم بوو، ئەگەر قۆناغی مۆدێرنزم نەبوایە، زۆر ئەستەم بوو کە ئەدەبی مۆدێرنزمانەش دروستبووایە، کەچی وڵاتانی دەوروبەر دەیانەوێت لەرێگای ئەدەبەوە، ئەدەبی مۆدێرنزم بئافرێنن، واتە پێش ریالەت شت بئافرێنێ، کە ئەمەش پێچەوانەی لۆژیکە، یان بێ لۆژیکە، واتە ئەدەبی مودێرنزم، رەنگدانەوەی ریالەتی مودێرنزم وڵاتانی سێنترالیزم بوون، کەواتە نە ریالەتی کۆمەلایەتی و نە ریالەتی رۆشنبیری پاڵپشتی ئەم دیاردە بێ لۆژیکە نابن کە ئێمە دەمانەوێت رێگایەکی بۆ خۆش بکەین تا بگاتە ناو ریالەتی کۆمەڵگای ئێمە دەمانتوانی رێگایەکی تر بگرینە بەر جیا لە وڵاتانی سێنترالیزم، نموونەی ژاپۆن، نموونەی چین، دوو نموونەی زیندوون بۆ نووسەر و رۆشنبیرانی ئێمە کە بەرامبەر وڵاتانی دایک ئەوەندە سەرسام نەبن و هەست بە"گرێی خۆ بەکەم زانین" نەکەن.

لێرەوە ناکۆکییەکانی پەشێو لەگەڵ ئەدەبی سێنترالیزم دەستپێدەکات، ئەوکاتە پەشێو لەناوەوەی"شارستانیتی" ی رۆژئاوادایەو شیعرەکانیشی بەهیچ شێوەیەک بۆنی ئەم شارستانێتیەی لێنایێت و لێی دوورکەوتۆتەوە و تەنانەت رەخنەشی لێگرتووە، کەم شاعیری جیهان هەن لەسەر هەردوو ئاستی ناوەوە و دەرەوەدا شیعری بەرز بنووسن، ئەم کێشەیە کێشەیەکی جیهانییە و تا ئەمڕۆش هەروایە.

هەندێک لە رەخنەگرانی جیهانی دەڵێن کەم شاعیر هەن لە جیهان لەسەر هەردوو ئاستی"ناوەوە و دەرەوە"دا بە بەرزی بنووسن، نموونەشیان زۆرە لەسەر ئەم رایەی خۆیان، بەڵام پەشێو لەسەر هەردوو ئاستدا زۆر بەبەرزی نووسیویەتی و بەبەردەوامی گەشەی پێداوە، ئەگەر پەشێو رۆژهەڵاتییەکی کورد نەبووایە ئەوا یەکێک بوو لە شاعیرە بەرزەکانی جیهان و گەورەترین شاعیری کورد، ئەکادیمییە زانستییەکانی جیهانی بە بەردەوامی لێکۆڵینەوەیان لەسەر چەندەها شیعری وەکو"بیئاتی" و"لەبەر پەنجەرە" و"نامۆیی" و"پرچ" دەنووسی.

پەشێو

پڕۆژەی سیاسی"وەکو شۆڕش وپارتەکان"خاوەن ئایدیۆلۆژیایەکی تایبەتن و لە دەستپێکدا هی وڵاتانی سەنتەرن و ئینجا بۆ ئێمە هاوردە کراوە، کە هەژموون و دەسەلاتێکی نیمچە رەهایان هەیەو زۆر رەهەندی هزر و بیریان هەن و واتاو ئاماژەی تایبەت بەخۆیان هەن، هەربەم شتانە دەتوانن هەردوو چەمکی"گۆڕان" و "پێشکەوتن" قۆرغ بکەن، لێرەدا پەشێو جیا دەبێتەوە و ناتوانن شیعرەکانی پەشێو و پەشێو"خۆ"شی قۆرغ بکەن و وەکو ئەلەمێنتێکی تەواو سەربەخۆ دەچێتە ناوخانە زیندووەکانی رۆشنبیری کوردی ودەبێتە ئەلەمێنتی رێنیسانی کورد بۆ رۆشنبیری و ئەدەب و هاوکارییەکی مەزنیش لە پرۆسە"چاککردن و گەشەپێدان و جوانکاری و قووڵکردنەوەی چەمکەکانی ژیان و دەستنیشانکردنی هەڵوێستی مرۆڤایەتیدا دەکات، چونکە"ئەدەب دەمێنێتەوە و بەردەوام دەبێت لە دواندنی نەوەکانی داهاتوودا، لەڕووی مێژوویی و سۆسیۆلۆژیاوە لێی دوورە لە کاتێکدا کە میتۆد و نموونە تیۆرییەکان"مۆدیلە تیۆرییەکان" بە بەردەوامی لە رووخاندان و یەک لەدوای یەک، یەکتر بەجێدەهێڵن".

ئێمەو نەتەوەکان تری رۆژهەڵاتی ناوین ئەدەبی ئەوروپایی هەمیشە بە نموونە"مۆدیل" دەهێنینەوە، نەتوانیومانە خاڵە لاوازەکانی ئەم ئەدەبە نیشان بکەین و نەدەشتوانین لە جخزی ئەم بازنەیەوە بچینە ژوورەوە، "بەهۆی نەبوونی دەسەلات و هەژموون نەک بەهۆی داهێنانەوە".

هەمیشە ئێمە بەچاوێکی بەرز سەیری ئەم"نموونە"مان کردووە بۆیە نەتوانیومانە رەخنەبگرین و لایەنە لاوازەکانی وەدەربخەین نەبەشێوەیەکی راستەوخۆش ئەدەبی"نموونە" و "رەخنە"ی نموونەمان خوێندۆتەوە، لەلایەکی تریشەوە توانستی بیرکردنەوەی وڵاتانی دەوروبەر بەشێوەیەک سنووردارکراوەکە پلەی هۆشیاریی نیشتمانیمان نابێت بگاتە رادەی ترسناکی بۆ ئایدیۆلۆژیای وڵاتانی سەنتەر و کەرەستەو میتۆدێکی ئەوتۆشمان لەبەر دەستدا نییە بۆ ئەوەی ئامانجەکانی خۆمان بهێنینەدی، بۆیە ئەمانە هەمووی وامان لێدەکەن ئەدەبی ئێمە، ئەدەبێکی بێ خوێنەر بێت، بێ بایەخ لە رووی ئاستی جیهانییەوە، کەواتە داهێنەریش بێ ناو بێ دەنگ دەمێننەوە دەناپەشێو بەبەڵگەی رەخنەی شیکردنەوەیی و رەخنەی پراکتیکی دەتوانرا ئەم ناوبانگەوە دەست بێنێ و لەسەر ئاستی جیهانی تەواو ناسراو بێت، لەم ناوچەیەدا تەنیا"ئیدوارد سەعید" توانی بایەخێکی ئەوتۆی هەبێت، بەڵام ئەو لە بازنەی قۆرغکردنەوە چووبووە ناو جغزی بازنەکەوە، ئەمەش بەهۆی داهێنانەکەی نەبووە دەنا گەلێک نووسەری لەو پێشترهەبوون، هەڵبەتە خەلاتی نۆبڵ لەم هەموو تەنگژانەدا بەسەلامەتی دەرباز نەبووە"لەڕاستیدا لەگەڵ هەموو هۆیە ئەدەبییەکان بۆ هەڵبژاردنی شاعیری ناوبراو"شێمۆس هێنیێ" لەساڵی 1995 بۆ خەلاتی نۆبڵ لە ئەدەبدا هۆیەکی سیاسی و کۆمەلایەتیی گرنگ لە پاڵییەوە هەبووە کەواتە پێوەری ئیستاتیکای رەخنەیی، یان هەر پێوەرێکی تری کۆن و نوێ بۆ هەڵسەنگاندنی بەهاوپێکهاتەی بەشەکانی ئەدەب لەبەردەم فاکتەری سیاسیدا پووچەڵ دەبنەوە.

گۆتە دەڵێت"ئەو شتەی وات لێدەکات گەورە و مەزن بێت ئەوەیە کە کۆتاییت پێنەبێت" ئەم دێرە کورتەی گۆتە تا ئەمڕۆ، ژی مەزنترین دێڕی رەخنەییە کە بەنەمری مابێتەوە کەسێک کۆتایی پێنایێت کە داهێنەری راستەقینە بێت و ببێتە دیاردە وەکو چۆن هەموودیاردە کۆمەلایەتییەکان وەها دەرنەکەوتووە، تا ئەمڕۆش، کە کۆتاییان پێهاتبێت، کەواتە"پەشێو"یش یەکێکە لەو داهێنەرانەی کە پاڵێوراوە بۆ"کۆتایی پێنەهاتن".

پەشێو لە گەشەکردن و گۆران و نوێخوازی و بابەت و بەرهەمە شیعرییەکانی خۆیدا بەشێوەیەکی سروشتی رێڕەوی تایبەتی خۆی وەرگرتووە، ئەم شێوازە"سروشتی"یە وا لە پەشێو دەکات بەردەوام بێت، رەخنەگرێکی ئیتاڵی لەبابەت هونەری شێوەکارییدا دەڵێت"پێویستە بە شێوەیەکی سروشتی گەشە بە هونەرەکەمان بدەین، چونکە لەناوەڕۆکدا هونەرەکەمان بەتاڵە، زۆر تەکنۆلۆژییە"، ئەمە جگە لەوەی ئەدەبەکەیان"زۆر تەکنۆلۆژییە" زۆر ئایدیالۆژیشە، چونکە تەکنۆلۆژیای ژاپۆنییەکان نەیتوانی ئەم کاریگەریە بۆ سەر ئەدەبی ژاپۆنی هەبێت وەکو وڵاتانی سەنتەر هەیەتی لە بواری ئایدیۆلۆژییاوە.

هەرچەندە لایەنە نێگەتیڤ و خراپەکانی"تیۆری ئەدەب" و رەخنەی نوێ، زۆری لەسەر باسکراوە و نووسراوەتەوە، نە نووسەر و نەخوێنەر ئەوەندی لێتێناگەن بۆیە"رەخنەی نوێ فیشەکی پێ نەماوە" و نەیتوانی بەباڵای بەرزی ئەدەب هەڵبکاڵێ و بەردەوام بێت لەگەڵیدا، بەڵام تەنیا"مێژوو" و "کات" دەتوانن ئەم ستەمانەمان بۆ راست بکەنەوە و بایەخی خۆیان پێبدەن، چونکە"داهاتوو"ش بۆ ئێمە بەشێکی گرنگە، بەشێکە لە مێژوو یان دەبێتە مێژوو، بەشێکی بەبایەخ بەپێی تیۆرو بۆچوون و پێشبینی و زانستە مرۆییەکان، چونکە داهاتوو ناچێتە ژێر فەرمانی دەسەلات و هەژموونەوە، دەسەلات داهاتووی دوور ناگرێتەوە، هەرچەندە دەسەلاتی وڵاتانی سەنتەر بەهێزیش بێت، بەڵام نەمان و رووخانیشی کەوتۆتە ژێر دەسەلاتێکی زۆر لەخۆی گەورەتر، ئەویش فاکتەری سروشتییە.

لەم شیعرەی سەرەوەدا باسی دوو بار"حاڵەت"ی کات کراوە: جاران و ئێستا، کەچی من داهاتووشم خستە سەر، بەڵام شیعرەکە تەنگژەی شیعری ئەمڕۆی جیهان وەردەرخات لەناوەوە و لەدەرەوە، زەنگێکە بۆ شاعیران، هۆشدارییەکە بۆ ئەدەیبان: ئەگەر شیعر بمرێت، چیرۆک و رۆمان رەخنەو لێکۆڵینەوەی ئەدەبی پێش شیعر دەمرن!.

سەرچاوەکان:

(1)، (2) **د. نعیم الیافی: مرایا المتخالف، مرکز الاخاء العربی، حلب 2000 ل126.**

3 - **مجله الدراسات الفلسفیة العد 1 لسنة 2002، ل97.**

4 - **عبدالکریم شرقي: من فلسفات التأویل الی نظریات القراءة، الدار العربیة للعلوم ناشرون الجزائر 2007، ل265.**

5 - **ئازاد حەمە بیری پۆست مودێرنزم، دەزگای موکریانی، هەولێر 2002 ل365.**

6 - **د. سەباح عەبدوڵلا ساڵح: مودێرنزم چاپکراوەکانی بەڕێوەبەرایەتی رۆشنبیری رامان 12 هەولێر، 2007 ل66.**

7 - **لە هەردوو کتێبی"علم التناص المقارن" و"نقد الثقافي في المقارن"ي نووسەری لێهاتوو"عزالدین المناصره" سوودێکی زۆرم لێ وەرگرتووە.**

فەقێ رەشیدێ هەکاری

ئا/ سەرح شوکری ئاکرەیی

فەقێ رەشیدێ هەکاری ئێکە ژ هەلبەستڤانێن کەڤن کو ئەو شیایە رەوشاخو دمێژوویا ئەدەبێ کوردی دا تومار بکەن و ناڤی ویژی بچیتە ناڤ هەلبەستڤانێت کوردا بەلێ دیچ شێم بێژم کو گەلەک کێم ل سەر ڤی هوزانڤانەی خەلکی شارەزایی یان ژی گوە لێ بیە. تشتێ کو هەتا نوکەژی مایە بتنێ کتێبەکە بناڤێ "سر المحشر" و دوو هەلبەستێت وی ژی کو کەفتینە ناڤ دەستا ئەو ژی لسەر "بەهارێ"نە بەلێ هندەک لسەر ژیاناوی و کتێبا وی و هەردوو هەلبەستێت وی دێ ئاخڤین.

تشتێ هەتا نوکە ل سەر فەقێ رەشید هاتیە نڤیسین ب ڤی شێوەینە:-

1 – بەری هەرکەسەکی جەگەرخوێن و هەلبەستا خۆیا ل سەر شاعیرن کورد ناڤێ فەقێ رەشید ئینایە کو دبێژی:

بەکێ دی دبێژنە وی فەقێ رەشید
و زارێ کوردی فێرس و عەگید
نڤشتیەک وی هەیە بناڤێ سر حەشر
زارۆکێن کوردان دخونین ئەزبەر

2 – سالا 1984ێ هێژا ئەحمەد کورێ هەلمێی دیار بەکری "مەلە ئەحمەدێ قوخی" پەرتووکەک لبن ناڤێ "رەهبەرێ عەوام" دانایەو چاپکریە کو راڤەکرنا پەرتووکا "نهج الانام" مەلا خەلیلێ هیزانیە سێرتیە پەرتووکەکا رەشیدێ هەکاری "سر الحشر" ژی دگەلدا چاپکریە و ول سەر ژیانا هوزانڤانی تشتەک نەگوتیە ب تنێ دبێژیت "دبێژن کوچەرێ هەکاریە".

3 – سالا 1985 تڤیسەڤانێ هێژا عەبدولرەقیت یوسف ناڤێ ڤی هەلبەست ڤانی دگوتارا خو "زانایێ مەزن مەلا خەلیلێ سێرتی" دا ب "فەقێ رەشیدێ ئالکی" ئینایە.

4 – سالا 1978 نڤیسەڤانێ جەلەنگ عەبدولرەحمان مزووری بۆ جارا ئێکی گوتارەکێ دا بە دێژی لە سەرزیاناڤی هەلبەستڤانی جوو گوتارا خوول سەر ناڤێ:

ئاخافتنەک سەربارا هوزانڤان فەقێ رەشیدێ ئالکی" بەلاڤ کریە.

5 – سالا 1986 هێژا زەینو الئابدین "العابدین" پەرتووکا ڤی هەلبەستڤانی "سر المحشر" ژ پیتێن عەرەبی ڤەگواستیە بوو پتێن لاتینی و سالا 1990ز چاپکریە.

هێژای بەراهیەک بوو نڤیسیە هندەژی ل سەر ژینا وی ئاخافتیە کو دبێژیت:-

ئەڤ چاپا "سر مەحشەر" یا ب پیتێن ئەرەبی کوردی دەست مەدایە سالا 1984 ب دەستێن مەلە ئەحمەدێ قوخی د پاشیا "نهج الانام" مەلە خەلیلێ سێرتێ دە بیەک جلدی چاپ بوویەو ئەوێ هندەک تێبینی لەسەر هندەک مالکێن وی ب کورمانجی نڤی سی یە.

ناڤە رووکی کتێب "سر المحشر" یا پێکهاتیە ژ "589" بەیتا کتێب هەمی ل سەر 24 ناڤێرا هاتیە نڤیسین.

ناڤێرا ئێکێ: ل سەر خودێ و مازنیا وی.
ناڤێرا دوویێ: هەلبەست ڤانی ل سەر رەوشا خوو گوتیە.
ناڤێرا سێێ: ل سەر رەوشا گۆڕی "قەبریە" یە.
ناڤێرا چارێ: دییا ل سەروبەرێ گوڕیە.
ناڤێرا پێنجێ: ل سەر بێ مفایا دوونیایێ یە.
ناڤێرا شەشێ: ل سەر نیشانێن قیامەتا مازنە.
ناڤێرا حەفتێ: بەرهەفکرنا جەهەنەمێ.
ناڤێرا هەشتێ: دانانا تەرازیێ یە.
ناڤێرا نەهێ: ترازی و حەشر.
ناڤێرا دەهێ: ل سەر رێزێن مەخلوقاتێ ل رۆژا قیامەتێ.
ناڤێرا یازدێ: کەسێن زکاتێ نەدەن.
ناڤێرا دوازدێ: خودانێن کرین و فرۆتنێ.
ناڤێرا سێزدێ: شەهادەتا زور "درەو".
ناڤێرا چاردێ: لێی شەهادێ دڤەشێریت.
ناڤێرا یازدێ: ئەهلێ زینایێ.
ناڤێرا شازدێ: ئەوێن جیرانا تێشینن.
ناڤێرا هەڤدێ: خودانێت کەیف و حەنەک و لاقردیا.
ناڤێرا هەژدێ: ئەوێن مالێ هێتیما دخوت.
ناڤێرا نۆزدێ: خەلکێ گوژەک.
ناڤێرا بیستێ: خەلکێ چاکیێ و باشیێ.
ناڤێرا بست و یەک: دووماهی و عاقیبەتا کەسێن ناڤبری.
ناڤێرا بیست و دوو: فەقێ رەشید ل سەر نەفساخو.
ناڤێرا بیست و سێ: خاتیما کتێبێ.
ناڤێرا بیست و چار: دیسان فەقێ ل سەر خوو و تەفسرێن خو رژدیماهییدا فەقێ هندەک تپێن گوتن بە هەلبەست ئینایە بەرچاڤێ خوندەڤاندا کو دبێژیت:

ئەی فەقێ تاریخ پەنداتە تەمام
حەق تەعلا مەعشیرەت کە فیلقیام
من نڤیسی ئەڤ کتاب لێل و نەهار
لەو ژبو ئخوان دین را یادگار
کێ ب ڤێ بەندێ بکتن ئعتبار
هەم بکە هەرچی کو نوقصانە ستار
حەق تعالا عەیبێ وی مەستوورکە
هەم دحەشرێ دا ئەو مەسروورکە
من بەعەونا رەب نڤیسی ئەڤ کەلام
بە روحێ ئەحمەد دصەلات و هەم سەلام
هەم ل حوملەو نال و هەم ئەصحابێ وی
تابعین ئەنصارو هەم ئەحبابێ وی
هەم رئومەت رازی بیتن ئەو موعین
رحمە الله علیهم اجمعین

بنسبەت ژدایکبوونا وی داوی بخو چار مالکیەک دکتێبا خە "سرمەحشەر" دا نڤیسی یە و دیروکا نڤیسینا پەرتووکێ خویا کری یە دبێژیت:

ئەی فەقێ تاریخ پەندا تە تەمام
حەق تەعالا مەعفیرەت کەفیلقیام
من نڤیسی ئەڤ کتاب لەیل و نەهار
لەو ژبو ئیخوان دین را یادگار

لە راستیدا فەقێ رەشیدێ هەکاری خو گەلەک بلند دبینیت و هزرا وی کو هەلبەستڤانەکێ لیهاتی و سەرکەفتیە هەروەک بخو دبێژیت:

ئەیا کەی فەقیێ ئانی حەتا کەنگی بکی دەوران ل وی داری تومهڤانی دچی پاش دبی عوریان هەردوو هەلبەستێت فەقی رشید:

دبێژن کو ئەڤ هەردوو هەلبەستە ب ئێک ئاواز و ئێک مژار هاتینە نڤیسین هەتا قالبێن ئەوان وەک یەکن ئەگەر ب یەک هەلبەستیش دانییێت چ گورین ناگەڤیتێ و هەلبەستا ئێکێدا ناڤێ وی هاتیە بەلێ یا دووێ ناڤی وی نەهاتیە.

دڤان هەلبەستادا فەقێ رەشید ڤیایە ل هەلبەستا مەلا مەز×ورێ گێرگاشی پا ل سەر "بەهارێ" نڤیسی. مەلا مەز×وریێ کو ژچەرخێن پازدێ و شازدێ زاینیدا ژیایە بێ ناڤدارە ب وێ هەلبەست خویا ل سەر بەهارێ نڤیسی. فەقێ رەشید ڤیایە ل سەر رێچا گێرگاشی بنڤیسیت لێ مەخابن فەقێ وی بێسەرو بەرتر هاتینە نیڤسین ئەڤێت خارێ نمونێت وانن.

هەلبەستا "1"

سبحان ژمیری غەفاری
سبحان ژشاهێ جەباری
خوش تێت وەقتێ بهارێ
خوش بێت ل فەقیر و ژاری
فەقیر و راحەت روونێت
خلاصەبیت مەبرن باران
دێ چین صورگولان ئینین
دناڤ بەخچێت بەهاران
حەیران ژدل دچیتن
بو نیرگزێت خوماران
نێرگزو لالە زەرکن
شینبون ل بەرگەڤیان
شالوول و عەندەلیکن
دخوونن دگەل هەمیان
ڤان هەمیان چیکە چیکە
دخوونن ل بەرکانیان
ئەحمەدو صورو ئالن
سنبلا سەر حماری
یەڤینە ئەو خەلاتن
ژبو دنیایێ هکاری
ئەو کانی و جبالن
منەڤەش بوون ب بهارێ
صورو زەر منور بوون
ب لطف ذا الجلالی
گو جیا گەرم بوون
ئەو ژبەرڤ بوونە خالی
کو صور ئال و زەربون
ئەو نێرگزێت هلالی

ئەڤە هندە ژهەلبەستا ئێکی نوکە ژی هندە دێرێت هەلبەستا دووێ دبێژیت

سبحان ژرەبێ ڤیوم
خەلقو وەرنە تەماشا
وێت خوش بوون بەررو بوم
جەبەل وێت بوونە پاشا
بەربوون هەر چ مەڤلوم
خەبەر خرایکی حاشا
ئەزم فەقیرێ ژارە
صەفا ژوێ دلبەرێ
واتە مملی ئاوارە
ملک زن هاتە دەرێ
ژگەرم و روژا صاوەرێ

* * *

جەلاد تەجەل هات
فەلەک لێ مبدەل بوو
مزەیەیەن بو بون وەلات
بیابان مەشکەل بوو
ل بەفرێ بوویە هەیهات
لێ مەکان و مەنزەل بوون

* * *

زندانی ژ حەپسا بەربوون
کاغەزا ئازانێ هات
ت کتێبخانێت هندێ وەربوون
رۆژ ئاشنا نمایە هات
حەسەنوک ژمن دەربوون
عالانێ شاهیا هات

سەرچاوە: سوود هاتیە وەرگترن لە پەرتووکا کەلهێن ئاڤا